

illetve nem értékeli a transzcendens vonalat. Súrolja helyenkint, itt-ott fölényesen nyilatkozik is róla, de az élet valóságaiiba máskor olyan mélyen belehatoló szeme elsurran a felületeken. Ha a társadalmi analízis hiányos, törékeny üveglábakra épül a szintézis is. Bármennyire ismerjük és értékeljük is azoknak a munkásközösségeknek kollektív fegyelmét és munkaszellemét, amelyeknek körében megfoganhattak a szerzőben új könyvének alap gondolatai, nem követhetjük őt végső eredményeiig. Sőt éppen ezeknek az ismereteknek alapján Veres „új emberét“, „a kollektív világnézetű és a faji felelőségtől áthatott embert“ Utópia országába kell utalnunk.

Reális társadalomszemléletű kutató a társadalmi jelenségeket és tényeket a maguk teljes valóságában: immanens és transzcendens lelki vonatkozásaikkal együttesen igyekszik megismerni és megismertetni — akármilyen is a véleménye egyikről vagy másikról.

MADY ZOLTÁN

KÜLPOLITIKAI SZEMLE

Az orosz-német megegyezés. — Az orosz-török és az orosz-japán-német viszony. — Az angol-német tárgyalások. — A lengyelországi ellenségeskedések megindulása és az angol-francia hadüzenet. — Oroszország előkészületei. — Az olasz semlegesség. — A lengyel ellenállás és a nyugati front. — Az orosz beavatkozás. —

AGUSZTUS KÖZEPÉN a német külpolitika vezető tényezői hosszas tanácskozásokot folytattak a helyzet tisztázására; ezeken a tanácskozásokon jelentős szerep jutott Ciano olasz és Csáky magyar külügyminisztereknek is. A salzburgi tanácskozásokat sokféleképpen kommentálták s Nyugat-Európában úgy látták, hogy a lengyel kérdés elodázottsága és megoldatlansága miatt Németország addig is, míg az északkeleti problémákat megoldhatja, Délkelet-Európában keres tevékenységi területet magának; mindenesetre ezek a salzburgi tanácskozások ellensúlyozni voltak hivatottak az angol diplomácia közép- és délkelet-európai garanciális törekvéseit.

Németország új nagy aktivitását felfokozta egyfelől a Moszkvában tárgyaló angol-francia katonai küldöttség eredménytelensége: mert bár utóbb a hosszú sikertelenség után a kezdetben olyan kilátástalan moszkvai angol-francia-orosz tárgyalások némi eredménnyel biztattak, elsősorban az angol álláspontnak a moszkvai kívánságoknak megfelelő módosulása után, most mégis újabb sok nehézséggel kellett a nyugati katonai küldötteknek küzdeniük; másfelől meg fokozta a német aktivitást az a lengyel magatartás, mely nem akart tudni a danzigi kérdés német szellemű megoldásáról s a nyugati segítség reményében, a lengyel nemzet ellenállási kedvében és hagyományos szabadságvágyában bizakodott.

A mindenfelől jelentkező nehézségeket Németország meglepő gesztussal hidalta át, olyan gesztussal, mely példátlanul áll az újabb európai diplomácia történetében s szinte 1919 óta a legnagyobb történeti jelentőségű esemény: Németország megneemtámadási egyezményt kötött Oroszországgal, melynek messzemenő kihatásai beláthatatlanok. A nyugati hatalmak már úgyis rosszat sejtettek a moszkvai tanácskozások orosz vonakodásra valló elhúzódsából; most mégis a meglepetés erejével érte őket a fordulat. A német külpolitika mintha már hosszabb ideje előkészítette volna ezeket a tanácskozásokat s a német közvélemény sem volt egészen készületlen

Oroszország irányában; hiszen ismeretesek azok a messze tekintő német keleteurópai koncepciók, melyek a németiség hivatását egy messze keletre kiterjedő ú. n. „kontinentális politika“ folytatásában vélték felismerni: csak hogy természetesen eddig egészen más módszerekkel, más utakon törekedett a német külpolitika e nagy koncepciók megvalósítására s éppen ezért hatott meglepetésként a fordulat. Nyugat-Európában példátlan volt a csalódás a szerződés miatt, különösképpen Franciaországban, melynek teljesen módosítania kellett eddigi politikáját, mely elsősorban is az orosz kapcsolatra alapult, Németországban viszont sokat hangoztatták Hitler állásfoglalását: a német és az orosz népnek akkor ment jól, ha megértették egymást és mindig baj volt, ha a körülmények egymás ellen állították őket.

Mindenesetre ez a korszakalkotó fordulat példátlan méretű földterületeket állít szembe a nyugateurópai politikával s ha sokat beszéltek a szerződéssel és következményeivel kapcsolatban Bismarck régi porosz-orosz hagyományainak felélesztéséről, a mai hatalmi és politikai méretek között ez a szerződés ennél jóval többet jelent. Ribbentrop német külügyminiszter augusztus végén történt moszkvai útja már csak a végső betetőzést jelentette a szerződésnek teljesen titokban s meglepetésszerűen előkészített épületén; a Kremlben történt ünnepélyes aláírás, a merőben új koncepciókat hozó Molotov külügyi népbiztos magatartása, Sztálin és Ribbentrop Németországban sokat kommentált és fotografált kézfogása mind csak meglepő külső kifejezői voltak annak a rendkívül ügyes fordulatnak, ahogy a német külpolitikai koncepció újabb és újabb sikerekkel biztosította a lassan tárgyaló és előkészületlen demokráciákkal szemben a maga túlsúlyát. Párizs még tovább reménykedett abban, hogy az angol-francia-orosz megegyezés ennek ellenére is megköthető; csak utólag lett nyilvánvaló, hogy a moszkvai vezető körök mindenképpen tárgyalannak tekintették ettől fogva a francia és angol katonai misszió moszkvai tartózkodását; majd meg az új berlini orosz nagykövét kiküldését rövidesen nyomon követte egy orosz katonai és gazdasági tárgyalóbizottság kiküldése is, amely körülmények sejtetni engedték, hogy nagyjelentőségű események vannak készülöben.

Ezek az események elsősorban Lengyelországot érintették közelről, melynek sorsára most vetődtek reá igazán az első tragikus árnyékok; de érintette a fordulat Romániát és még inkább Törökországot, mely Anglia álláspontját Olaszországnak vele ellentétes politikája mellett elsősorban a tengerszorosok ügye miatt vállalta magáénak, számítván egyben arra is, hogy az orosz és angol álláspont hamarosan azonosul, hiszen Törökország magatartása és geopolitikai lehetőségei elsősorban Anglia és Oroszország magatartásától függenek. Így tehát a török-angol koncepcióban lényeges fordulatok következtek be; később, mikor az általános európai konfliktus kitört, Oroszország szívesen látta a török külügyminiszter moszkvai utazását; török-orosz megnemtámadási szerződésről is beszéltek ezzel kapcsolatban; de közben nyilvánvalóvá vált, hogy az orosz kormányzat tudtára adta a török kormányzatnak, hogy a Fekete-tengert elsősorban orosz bel-tengernek tekinti s Oroszország nem lehet érdektelen a Dardanellákat érintő bármiféle más eredetű mozdulatokkal szemben. Minthogy pedig a török biztonság már hosszú ideje az orosz állásponttól függ, ez a fordulat érezhető változást idézett elő a török külpolitikában, bár kezdetben arról is beszéltek, mintha Törökország Angliával kapcsolatban a tengerszorosok kérdésében szinte ugyanazt a szerepet kezdené újra játszani, mint a XIX. század folyamán.

Még érzékenyebben érintette a német-orosz megegyezés Japánt, ahol az előkészületlen fordulat kormányválságra vezetett; az új kormány pedig arra törekedett, hangoztatván a komintemellenes egyezmény fontosságát

és értékét, hogy átigazítsa európai politikáját; a japán kormányzat különféle megnyilatkozásai ezzel kapcsolatban mintha kedvezni látszottak volna az angolbarát irányzatnak és az angol-japán megegyezésnek. Ugyanakkor a német diplomácia viszont mindent megtett az orosz-japán érdekellentét csökkentésére, hiszen ez az érdekellentét nem utolsósorban az eddigi európai konstellációk következménye volt. Az angol-japán megegyezési kísérletek közben nem vezettek eredményre; mintha Japán nagyobb fontosságot tulajdonítana a maga keletázsiai érdekeinek védelmében annak, hogy továbbra is ellentétben álljon az angol külpolitikával. Így sikerült az új japán-mandzsú-orosz megegyezést szeptember közepére nyélbe ütni, ami nyilván nem jöhetett létre a német külpolitika közreműködése nélkül. Japánt itt nyilvánvalóan olyan szempontok vezetik, hogy ő a maga részéről az általános európai konfliktusból többet nyerhet, hogyha az angolellenes frontra nyíltan felsorakozó Oroszországgal való kiegyezés révén figyelmét teljes erővel a közeli angol birtokokon végbemenő eseményeknek szentelheti s az ottani angol energiákat némileg lekötheti.

Ilyenek voltak a német-orosz megegyezés kísérő körülményei. Ez a megegyezés teljesen átalakította az európai külpolitikát. Az események súlypontja a Földközi-tengerről és Közép-Európából most északra tevődött át. Az orosz-német megegyezés után Németország érvényesítette azokat a határozmányokat, melyek a huszonöt évre szóló megegyezésből következnek a Birodalom és hűséges barátja, az önálló Szlovákia között: vagyis német katonai erők, főképpen ausztriai eredetű csapatok foglaltak helyet Szlovákia fontosabb pozícióin. Fellángolt a lengyeellenes szlovák irredenta, mely az 1918-ban, illetve 1938-ban Lengyelországhoz csatolt északi peremterületek, kárpáti lejtők visszacsatolását követelte, bízván egyben a szlovák hadsereg és a német erők példás együttműködésében. Lengyelország már eddig is jelentős védelmi előkészületeket tett; most a szlovákiai német bevonulás nyilvánvalóvá tette, hogy a danzigi kérdés megoldása végett a Birodalom dél felől is érvényesíteni akarja a maga befolyását; később ez a déli német nyomás, mely éppen a Kárpátok, az egyetlen természetes lengyel határ felől következett be és elsősorban a sziléziai és közép-lengyelországi iparvidékekre irányult, lényegesen hozzájárult Lengyelország erejének megtöréséhez.

Közben a lengyel diplomácia nagy tevékenységet fejtett ki és biztosította a maga számára a nyugati hatalmak támogatását. Ugyanakkor azonban az angol diplomácia még az utolsó pillanatban is mindent megkísérelt, hogy a kérdést békésen oldják meg; Henderson berlini angol nagykövet ide-oda utazgatott a két főváros között; Hitler vezér és Daladier francia miniszterelnök pedig figyelemreméltó levelezést folytatott a béke érdekében egymással. Daladiernak Hitlerhez írt soraiban a francia politika eltökéltsége nyilatkozott; Hitler válaszában pedig a lengyelországi németek sorsáról beszélt és általában felújította azt a koncepciót, mely szerint Németországnak nyugat felé nincsen semmi keresnivalója s a nyugati és keleti politikai problémák elválaszthatók egymástól. Hagyjanak a nyugati hatalmak szabad kezet kelet felé Németország igazságos terveinek megvalósítására s a kelet-európai kérdések rendezésére; egyben pedig utalt Hitler arra is, hogy a lengyel állam így is úgy is megszűnik. Természetes volt ezen körülmények között, hogy Németország szilárdan kitartott szándékai mellett, de ugyanakkor az angol és francia kormány sem tárgyalt álláspontja mellől. Németország úgy érezte, hogy keleti határait veszedelem fenyegeti s mialatt a tárgyalások folytak, a keleti határok védelmében máris jelentős védelmi előkészületeket tett; ugyanakkor pedig nyilvánosságra hozta Lengyelországnak tett javaslatát, mely Danzig azonnali átadását követelte, a korridorban pedig

egy év múlva népszavazást javasolt, majd pedig kölcsönös lengyel és német: keresztfolyosók létesítésével akarta megoldani a kérdéseket s kilátásba helyezte Danzig és Gdynia demilitarizálását, továbbá nemzetközi kisebbségi bizottság elé utalja a vitás nemzetiségi ügyeket. A javaslat azonban már későn érkezett s nem tudta megakadályozni a válság kitörését; angol és lengyel részről határozottan tagadták kézhezvételét; német részről pedig kiemelték, hogy a német kormánynak hasztalan és hosszasan kellett a válságra várnia.

Közben a fegyveres előkészületek egyre folytak; Lengyelország további mozgósítást hajtott végre és a polgári lakosság is felkészült a haza védelmére, ugyanekkor Németország is védeni törekedett keleti határait; Danzig is véderőt állított fel és elszigetelte magát esetleges lengyel akciókkal szemben, Danzig ügyét a lengyelek pedig casus belli-nek tekintették. Az általános európai feszültségben csak Olaszország őrizte meg nyugalmát és közvetíteni igyekezett a szembenálló felek között, bár ezalatt természetesen szemelőtt tartotta a tengelyhez való szoros hozzátartozását is, melyet a német hivatalos sajtó is kiemelt akkor, mikor Olaszországnak a sikeres német-orosz szerződéssel való kapcsolatáról, e szerződés olasz helyesléséről és a róla való beleegyező tudomásulvételéről értekezett. Olaszország, bár mindenkor a német-lengyel megegyezés, illetve a danzigi ügy német megoldása mellett volt, a háború kitörése után sem adta fel békétörekvéseit s tovább folytatta tárgyalásait. Különösképpen a francia-olasz viszonyban állott be érezhető javulás és nagyon megnyugtató benyomást tett az a körülmény, hogy Albániában csökkentették a jugoszláv és a görög határon álló katonai egységeket. Viszont változatlan gyanakvással figyeli az olasz politika az angol politikát; angol-olasz viszonylatban nem hatott kedvezően Eden belépése a háborús kabinetbe, hiszen sokan neki tulajdonítják az olasz-angol ellentét kezdeteit a szankciós politika idején. Mindenesetre Olaszország figyelő magatartást vett fel és semlegessége megfelel az olasz nép érdekeinek és óhajainak. A háborúban már csak azért sem vesz részt, mert Hitler, a Dúcénak megköszönvén eddigi barátságát, kijelentette, hogy Németország ezt a harcot egyedül harcolja végig. Nyilvánvalóan Olaszország nem is nagyon érdekelt fél Északkelet-Európában, bár a Szovjetnek bevonatása az európai politikába természetesen őt sem érintheti érdektelenül.

Németország számára viszont nem maradt egyéb, mint hogy az általános feszültséget úgy oldja meg, hogy kiküldje a birodalom védelmére csapatait; Hitler hatalmas pátoszú beszédben jelentette be Danzig visszatérését a Birodalomba, melyet különben a szabad város saját kezdeményezéséből hajtott végre s hangoztatta, hogy a Birodalomnak elsősorban védelmi szempontjai vannak a keleti határon; ilyen értelemben küldötte ki, úgymond, a hadsereget s a légierőt, hogy a szomszédal szemben biztosítsa a határokat és a lengyelországi német néptársak életét. A német csapatok ilyen elvek kíséretében lépték át a lengyel határt, mialatt a Szovjet is jelentős mozdulatokat hajtott végre nagy csöndben a Németországgal való szerződés ratifikálását követőleg.

A német operációkhoz figyelemreméltó háttérrel adott Molotov külügyi népbiztosnak a legfelsőbb szovjettanácsulésen mondott beszéde, mely kiemelte, hogy az angolok Oroszországnak tett javaslatai teljesen elfogadhatatlanok voltak és nem akartak tudni kölcsönösségi és azonos kötelezettségi elvekről; egy kölcsönös támogatási egyezmény megkötésének csak akkor lett volna értelme, ha mindhárom nagyhatalom egyöntetűen tisztázott volna bizonyos katonai intézkedéseket; amellet Lengyelország nem volt hajlandó a Szovjettől katonai támogatást elfogadni és Anglia nemhogy megkísérelte volna, hogy eloszlassa a lengyelek aggályait, sőt táplálta azokat. A nyugati

hatalmak garantálták ugyan, úgymond, támadás esetén a Szovjetunió katonai megsegítését, de segítségüket olyan fenntartásokhoz kötötték, hogy ez a segítség teljesen fiktívvé válhatott volna, ami némi csűrös-csavarással módot adott volna Angliának és Franciaországnak arra, hogy egyszerűen megtagadják a segítséget; a katonai kiküldöttek is kétértelműen tárgyaltak, így kelt fel az oroszok gyanakvása a nyugati demokráciákkal szemben. A német-orosz szerződés lényege az, hogy a szovjetkormánynak kötelessége volt a Szovjetunió népeinek érdekeire gondolni és ezek az érdekek nem állanak ellentétben más népek érdekeivel. Ha vannak is politikai és világnézeti különbségek a két rendszer között, mégis vissza kellett állítani a normális viszonyt. Molotov idézte Sztálinnak nemrég, a 18. pártkongresszuson mondott szavait: Oroszország kötelessége a békepolitika folytatása és az összes országokhoz való viszony konszolidációja; másfelől meg Oroszországnak elővigyázatosnak keli lennie és nem szabad megengednie, hogy a háborús uszítók másokkal kapartassák ki maguknak a gesztenyét; nem szabad túrni, hogy Oroszország konfliktusokba sodortassék. Sztálin leleplezte, úgymond, a nyugati politikusok intrikáit, akik megkísérelték, hogy Németországot és a Szovjetuniót egymás ellen uszítsák. Ha voltak is Oroszországban emberek, akik lelkesedtek az egyoldalú fasiszta agitációért, másfelől megfélemedtek a Szovjetunió ellenségeinek propagandájáról. Mihelyt tehát a német kormány kifejezte reményét, hogy meg akarja változtatni viszonyát a Szovjetunióhoz, az orosz kormányznak készséggel kellett fogadnia ezt az ajánlatot. Sokan felvetik a kérdést, folytatta Molotov, hogyan engedhet meg Oroszország politikai kapcsolatot egy határozottan fasiszta állammal. De ezek elfeledik azt, hogy itt nincsen szó egy másik állam belső rendszeréhez való alkalmazkodásról, csupán a két állam külpolitikai kapcsolatairól. Oroszország nem akar más államok belső ügyeibe avatkozni, de elutasítja azt is, hogy mások avatkozzanak az övéibe; különben is az orosz és a német nép érdekei nem ellentétesek. Molotov beszédében egy érdekes és újszerű politikai rezón nyilatkozott meg, mely mintha új periódust nyitna meg az európai külpolitikában a „világnézeti külpolitika“ eddigi korszaka után; mert hiszen nyilvánvaló, hogy hasonló megfontolások hozták közel Németországot és Oroszországot.

Ezalatt a német csapatok átlépték a lengyel határt, de Anglia és Franciaország tovább folytatták tárgyalásaikat Németországgal. Most már a tárgyalások lényege az volt, hogy minden további megegyezés alapfeltétele az, hogy Németország vonja vissza csapatait Lengyelországból. Mivel a német határok védelme miatt a győzelmesen előrehaladni kezdő német csapatok visszavonásáról szó sem lehetett — maga Hitler is a frontra ment, mint Németország első katonája, — Anglia és Franciaország megüzenték Németországnak a háborút s ehhez a hadüzenethez csatlakoztak az Angliával érdekeltségben lévő domíniumok és egyéb államok is. A nyugati fővárosokban hatalmas előkészületek történtek a védelemre és a támadásra egyaránt; de közben Németország akadálytalanul folytathatta a lengyel akciót, mely német felfogás szerint kezdetben nem is volt háború, csak „büntető expedíció“, mert hiszen a Siegfried-vonal alapos védelmet adott a Birodalomnak minden nyugati támadás ellen. A német csapatok áttörték a korridort, elárasztották a nyugati lengyel iparvidéket, nagy előrehaladást tettek dél felől is, hiszen innét, Szlovákia felől jött szinte a legnagyobb nyomás. A lengyel erők heves harcok folytán visszaszorultak a Visztuláig, közben mindenütt hősiessen ellenállván, ahogy ezt a német jelentések is elismerték. De kezdettől fogva kitűnt a németek technikai fölénye; hatalmas motorosított haderejük a különlegesen kedvező időjárásban, a sík lengyel terepen szinte akadálytalanul hatolhatott előre s e technikai fölény-

nyel szemben természetszerűleg nem érvényesülhetett mindenütt a jó lengyel katonai emberanyag készsége és elszántsága. A lengyel hadvezetés számos hibáján és előkészületlenségén kívül a lengyel hadsereg hátránya főképpen az volt, hogy a fölényes német technikai készültséggel elsősorban lovasságot és gyalogságot állíthatott szembe s közben a német légitflotta akadálytalanul uralhatta a levegőt, jelentős nyomást gyakorolván a lengyel városokra és visszavonuló csapatokraí Így szorult vissza a lengyel hadsereg mindinkább kelet felé, még a Visztula vonalán is túlra; közben az angol és francia erők viszonylagos nyugalomban állottak a nyugati határokon és míg a lengyelek véreztek, az angol légitflotta, gyakran elrepülvén Hollandia és Dánia fölött, nagy arányban eresztett el postagalambokat és szórt röp-cédulákat. Anglia más eszközhöz folyamodott a lengyel ellenállás sikertelenségének láttán, beismervén, hogy aktív segítséget nem vihet a lengyeleknek, t. i. a gazdasági blokád eszközéhez; Németország erre hangoztatta, hogy ő maga addig tartja tiszteletben a semlegesek jogállását, amíg azt Anglia is megteszi és korlátlan tengeralattjáróharcot határozott el Anglia ellen.

Az angol expedíciós hadsereg és légitflotta most helyezkedik csupán el franciaországi bázisain, mialatt a német csapatok eljutnak Varsóig, sőt azt körülfzárván, egészen a bresztlitovszki erődökig; a francia hadsereg pedig Franciaország, Németország és a semleges Luxemburg szögletén folytat érdekes operációkat, eléggé közeljutván a Siegfried-vonalhoz és némely jelentések szerint veszélyeztetvén a Ruhr-vidéket, elsősorban Saarbrückent. A háború ezen stádiumában ez a francia előrehaladás csak helyi jelentőségű volt; Németország ezalatt korlátlan ura lett a legfontosabb lengyel területeknek s minden hősies védelem ellenére is a lengyel hadsereg visszaszorult. Varsó már-már német kézre került; de a polgári lakosság is résztvesz a védelemben s általában a német vezetés nem győzi hangoztatni, mennyire a hadviselőjoggal ellentétes az, hogy a lengyel polgárok is résztvesznek hazájukért a harcban, amit viszont nem lehet csodálni a lengyel nép mai helyzetében. Különösen Varsó falainál nőtt meg a polgári lakosság mindenütt mutatkozó aktív ellenállása; asszonyok és gyermekek küzdenek itt együtt a lengyel seregnek a német zárógyűrűből visszavonuló egységei ellen, nem hederítvén éppenséggel a német hadvezetés figyelmeztetéseire. Különben a francitireur-ökről való német figyelmeztetéssel párhuzamosan haladnak azok a német cáfolatok is, melyek ellene mondanak a nyugati államokban a német hadviselés módszereiről terjesztett híreknek; német részről ezzel szemben rámutatnak arra, hogy éppen a lengyelek harcolnak, polgári lakosságukat is belevonva, meg nem engedett módszerekkel; sok helyütt, úgymond, véres kilengésekben nyilatkozott meg a németek kárára a lengyel-német ellentét, mikor is a német csapatokat váró lengyelországi német kisebbség áldozatául esett a lengyelek elkeseredett szenvedélyének.

Mikor a mindinkább keletre menekülő lengyel kormány és a vezérkar már átlépni kényszerült a román határt s mialatt Varsó még egyre ellenáll, megjelentek a lengyel határon, szeptember közepén, az orosz erők, melyek — hivatalos orosz vélemények szerint — a veszélyeztetett sorsú ukrán s fehérorosz kisebbségek védelmére jöttek. Nyilvánvalóan nem voltak véletlenek Oroszország nagy katonai előkészületei és ez a fordulat is következése lehet a német-orosz egyetértésnek. A lengyel kormány menekülésével német és orosz felfogás szerint Lengyelország mint önálló állam megszűnt létezni s most már Németország és Oroszország veszi kezébe sorsának intézését, felújítván Lengyelország végzetét s egészen új viszonyokat teremtven majd Kelet-Európában. A német és orosz érdekszférák ezidőszerint még nem határoltattak el; Németország a világháborús ukrán határookra utal, Oroszország pedig a népi jogra hivatkozik. Mialatt Románia semlegességét jelen-